

УДК 316.4: 316.613.434 - 053.67

Ю.В. КАЧАНОВА

СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ В КРАЇНІ ЯК ФАКТОР ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ**Качанова Юлія Вікторівна** – аспірантка кафедри соціології Чорноморського державного університету ім.Петра Могили (м. Миколаїв)

У статті автор звертається до проблеми агресивності молоді і викривлення моральних норм та цінностей. Автор порівнює трактування терміну агресії та агресивності, аналізує соціальні причини збільшення агресивності молоді та шляхи зниження агресивності і насильства серед молоді.

Ключові слова: молодь, агресія, агресивність, насильство, суспільство.

В статье автор обращается к проблеме агрессивности молодежи и искривления моральных норм и ценностей. Автор сравнивает трактовку понятия агрессии и агрессивности, анализирует социальные причины увеличения агрессивности молодежи и пути снижения агрессивности и насилия среди молодежи.

Ключевые слова: молодежь, агрессия, агрессивность, насилие, общество.

In the article an author speaks to the problem of aggressiveness of young people and curvature of moral norms and values. An author compares interpretation of concept of aggression and aggressiveness, analyses social reasons of increase of aggressiveness of young people and way of decline of aggressiveness and violence among young people.

Keywords: young people, aggression, aggressiveness, violence, society.

© Ю.В. Качанова, 2012

В останнє десятиліття в усьому світі відзначається стрімке зростання проявів агресії та насильства. Відсутність однозначного чіткого тлумачення і погляду на даний феномен робить проблему дослідження агресивності однією з нагальних проблем сучасності, важливим теоретичним і практичним завданням. На сучасному етапі Україна переживає період швидких соціальних змін, наслідком яких є переоцінка моральних цінностей. В умовах перехідного періоду, кризових процесів та економічної нестабільності підвищується рівень напруженості, тривожності, жорстокості та насильства. Несприятливі умови становлення особистості можуть породжувати агресивність, яка є показником деструктивних тенденцій у сфері суспільних відносин. Особливо яскраво ці процеси простежуються у змінній поведінці молоді, яка дуже чутлива до соціального оточення. Зростання агресивності серед молоді передусім пов'язано із загальною соціальною напруженістю і неврівноваженістю всього суспільства. Насильство та агресивність має непрямої руйнівний вплив на суспільство, знищуючи його кращих представників і підриваючи генфонд нації.

Питання про людську агресивність цікавило людство з найдавніших часів. Російський філософ М.Бердяєв зазначав: «Существование зла есть величайшая тайна мировой жизни» [11, с. 299].

Першою типологією агресивної поведінки можна вважати виділені Біблією основні гріхи, такі як убивство, наклеп, самогубство. З точки зору християнства агресивність однозначно оцінювалась негативно. В заповідях Біблії зазначаються основні постулати людського життя: «не кради», «не вбий» та ін. Негативно вважалася не лише агресія, як дія, але й агресивність, як риса характеру. В Талмуді, священній книзі іудеїв, публічна образа людини за тяжкістю гріха прирівнювалася до

убивства, а джерелом насильства вважалася сама людина, її «темна сторона» душі [12, с. 231]. На відміну від релігії, філософія розглядала проблему агресивності більш широко. Англійський філософ-матеріаліст Т. Гоббс стверджував, що схильність до насильства – це атрибут поведінки всіх людей. У природі людини він знаходить три основні причини війни. По-перше – суперництво; по-друге – недовіра; по-третє бажання слави. Перша причина змушує людей нападати один на одного з метою наживи, друга – з метою власної безпеки, а третя – з міркувань честі. Ті, кого спонукає перша причина, коять насильство, щоб стати хазяями інших людей, їхніх дружин, дітей і худоби. Ті, кого спонукає друга причина, коять насильство з метою самозахисту; третя ж категорія людей чинить насильство через такі дрібниці, як слова, посмішки, через незгоду в думці та інші прояви неповаги, безпосередньо чи в їх адресу або на адресу їхньої рідні, друзів, народу, стану або імені. За Т. Гоббсом, щоб забезпечити самозбереження людей, держава повинна встановити жорсткий контроль над ними [13, с. 94-95]. На відміну від Т. Гоббса, британський філософ та педагог Дж. Локк стверджував: «Давление и насилие могут вызывать отвращение, но не в силах излечить его» [14]. Згідно з Дж. Локком, стан насильства і війн є протиприродним станом людей, але при цьому Дж. Локк зазначав, що людина може знищити того, хто з нею воює або проявляє ворожість стосовно неї і є загрозою для її існування, з тієї ж причини, за якою вона може вбити вовка або лева, адже люди ці не пов'язані узами загального закону розуму, ними керують тільки сила і насильство [15, с. 270]. Таким чином, якщо насильство застосовується в якості захисту власного життя, то воно може бути виправданим.

Для визначення особливостей агресивної поведінки молоді необхідно пояснити суть таких понять,

як «агресія» та «агресивність». Одна з головних проблем у визначенні цих термінів полягає в різноманітності й багатогранності їх тлумачення. Терміни «агресія» та «агресивність» вживають для визначення різноманітних насильницьких загрозливих дій. Агресія та агресори завжди оцінюються суспільством як негативні, асоціальні дії, як прояв грубої сили. В основному ж під цими поняттями розуміється загрозна поведінка, що об'єднує в собі багато понять: насильство, агресивні дії, агресивна поведінка, асоціальна поведінка, ворожість, жорстокість, конфлікт, злочин, вбивство, негативна взаємодія та ін. Агресія – це поведінка (індивідуальна або колективна), спрямована на нанесення фізичної або психологічної шкоди. Агресивністю називають відносно стійку рису особистості, що виражається в готовності до агресії, в схильності сприймати й інтерпретувати поведінку іншого як ворожу. Через свою стійкість і входження в структуру особистості, агресивність здатна визначати загальну тенденцію поведінки.

На думку академіка Академії гуманітарних досліджень Генріха Паренса, агресія – це злісна, неприйнятна поведінка, що причиняє біль навколишнім [2, с.12]. Журавльов Д. у своїй статті «Підліткова агресивність – психологічна закономірність чи соціальний феномен» вказує, що агресивність з'являється на світ разом з народженням дитини, – це природна реакція на перешкоди, що заважають задоволенню життєво важливих потреб, реалізації «принципу задоволення» [1, с.192]. Автор наголошує на тому, що не варто переоцінювати вплив гормональних змін в організмі людини, адже після підліткового віку всі потреби і дії обумовлюються іншими соціальними факторами, такими як виховання, соціум, в якому він знаходиться, особистий досвід і т.д. Висновок, який робить автор, – існують соціальні механізми, що здатні контролювати ступінь агресивності молоді. Для того, щоб протистояти стихійному розвитку агресивної поведінки серед молоді необхідно: по-перше, чітко уявлення батьків та викладачів навчальних закладів про вікові особливості прояву агресії. По-друге – знання типових помилок при роботі з цим явищем. По-третє – вміння правильно реагувати на прояви агресії та використовувати механізми їх контролю [1, с.186-187].

Видатний соціальний психолог Еріх Фромм вважав, що у кожному суспільстві формуванню специфічних механізмів поведінки сприяє соціально-психологічний клімат даного суспільства. Так, в СРСР тривале перебування людей в умовах командно-адміністративної системи призвело до нагромадження почуття розпачу і гніву, які трансформувалися в енергію агресивності. У своїй статті «Російська культура і феномен насильства», В.Губін зазначає, що тоталітаризм – є головною причиною того, що зараз особистість не сприймається як цінність. Автор висловлює думку, що відмова людей від власних потреб та інтересів в ім'я служіння цілям і призвела до нігілістичного ставлення до особистості як такої [4]. Саме це ставлення стало підґрунтям для формування відчуття недовіри до людей і агресивних почуттів до незна-

йомих. А оскільки незнайомці складають абсолютну більшість будь-якого суспільства, то недовіра і захисна агресивність почали відрізняти сучасне суспільство від попередніх етапів.

Ряд дослідників вказують на існування двох основних типів агресії – ворожої (агресія-самоціль) та інструментальної (агресія, як засіб досягнення певної мети). Поширення набула типологія Е. Фромма, за якою всі агресивні дії поділяються на дві категорії: «доброякісна» та «злроякісна». Доброякісна агресія – це реакція на погрози вітальним інтересам індивіда, тим самим вона виконує позитивну функцію. Основні функції агресивної поведінки – це відбір у двобою і захист потомства. Нерідко випадки прояву агресії здаються досить жорстокими, але не можна при цьому забувати, що вона виконує свого роду «санітарну» функцію. Людині властива оборонна агресія, але якщо тварини сприймають небезпеку безпосередньо і реагують на неї в той же момент, то людині властиво реагувати і на можливу небезпеку в майбутньому, тому й більшість воєн розв'язалося саме через цю причину. Вони були підготовлені пропагандистським нагнітанням погрози, тобто людині нав'язували думку про небезпеку в майбутньому, і саме це спонукало її до готовності постояти за «світле майбутнє». Тож людині необхідний об'єкт шанування й будь-який замах на нього може викликати агресію, як з боку індивіда, так і з боку групи. Досить згадати, як під час «перебудови» люди похилого віку не могли неупереджено сприймати так званих молодих реформаторів, оскільки ті руйнували звичні стандарти. Головною умовою зниження оборонної агресії, у силу неможливості зміни її біологічної основи, є, на думку Фромма, усунення з життя як індивідів, так і груп взаємних погроз. Це передбачає створення системи виробництва і розподілу, що забезпечує людям гідні умови життя і виключає або робить непривабливим прагнення до панування однієї групи над іншими.

На відміну від оборонної, «злроякісна» агресія не породжується інстинктами і властива тільки людині [10]. Більш докладна типологія агресивних дій була розроблена американським психологом-еволюціоністом Д. Бассом. Згідно з його теорією, будь-який агресивний акт можна описати за допомогою трьох шкал – фізична-вербальна, активна-пасивна, пряма-непряма, що, в свою чергу, дає можливість виділити 8 варіантів агресивної поведінки.

Повільне вирішення соціальних проблем в умовах послаблення командно-адміністративної системи і демократизації суспільства, в свою чергу, також призвели до посилення агресивних тенденцій. Проблеми, пов'язані з досягненням мети поставленої перед суспільством в цілому і перед кожним його членом зокрема, виникали в обох випадках. По-перше – виникали проблеми, пов'язані із задоволенням елементарних життєвих потреб людини. По-друге – із задоволенням таких соціальних потреб, як справедливість, повага, визнання заслуг, рівноправність і т.д. По-третє – проблема самореалізації особистості, реалізації творчого потенціалу кожного. На шляху до реалізації своїх цілей суспільство і людина обов'язково переживають пев-

ний рівень агресивності або, навпаки, проявляють здатність переносити й переборювати труднощі [6]. Все це призвело до формування стану агресивності в суспільстві. Агресивність, як особистісна риса окремих людей, перетворилася на агресивність як соціальне явище. Захисна агресивність стає нормою, коли будь-які дії керівників підприємств і установ, а також сіл, міст, держави в цілому сприймаються з недовірою і породжують агресивні відчуття навіть тоді, коли спрямовані на покращення життя.

Сучасні тенденції в Україні - посилення майнової нерівності людей, викривлення духовних цінностей, руйнування ідеалів, зростання соціальної дезорієнтації і дезадаптації індивіда, високий рівень безробіття, поширення процесів деформації сім'ї - все це негативно позначається на молоді. Лібералізація моральних вимог, комерціалізація дозвілля призвели до того, що молодь не має можливості з користю проводити вільний час, шкідливі звички стали не тільки терпимими, але й модними. Неформальні групи, в які об'єднується молодь, часто не тільки заперечують традиційні моральні норми і цінності суспільства, але й нерідко попадають під вплив різних злочинних угруповань. Засоби масової інформації, з одного боку, демонструють високі життєві стандарти, а з іншого - приділяють підвищену увагу жорстокості, насильству, цинізму та іншим аморальним явищам та людським якостям. Агресивність не лише невід'ємна частина існування суспільства та особистості, вона притягує та здатна заражати маси. Кіно і телебачення є найпопулярнішим засобом передачі різноманітної інформації, в тому числі й агресивно-насильницької. Це означає, що ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки як окремої людини та групи, так і суспільства в цілому [7, с.19]. Сучасні дослідження проблеми екранної агресії свідчать про те, що саме завдяки своїй здатності оперувати водночас і звуком, і зображенням, телебачення вигідно відрізняється від радіо та преси. Тому не дивно, що молодь, багато часу приділяє «спілкуванню» з телевізором.

Одним з головних чинників впливу телебачення на особистість є його багатозмістовність. Але постає й інша проблема - практично все, що відбувається на екрані, сприймається молоддю як еталон поведінки, а тому цей «екранний досвід» широко застосовують у своєму мікросередовищі. Аналізуючи американські дослідження В.І. Ролінський зазначив, що рівень злочинності в тій чи іншій країні зростає через 10-15 років після появи в ній телебачення з елементами насильства та агресії [8, с.351]. Тобто можна казати про те, що телеекран з його елементами агресії відіграє активізуючу роль у формуванні підліткової агресивності.

Важливим є й те, в яких формах проявляється агресія. Вона може бути впорядкованою або деструктивною. Одна справа - мирна демонстрація, інша - юрба, що б'є скло і перевертає машини. Будь-яка криза викликає агресію, щоб її форми були максимально цивілізовані, в першу чергу має бути проведена робота з боку держави. Необхідно

знайти такі методи «випуску пари», які не принесуть руйнівних наслідків для суспільства. Наприклад, повернення позитивної практики радянських часів безкоштовних гуртків у найрізноманітніших напрямках, спортивних секцій або широкою мережі шкіл для командних ігор та ін., здатне позитивно впливати на соціальний клімат суспільства. З іншого боку, має бути більш дійовим соціальний контроль. Одним з головних напрямків запобігання агресії і насильства серед молоді є осуд і заборона. Навчальні заклади мають виконувати не лише контролюючу, але й виховну функцію. Контроль над рівнем агресивності молоді у навчальних закладах може бути здійснений шляхом затвердження чітких норм і правил стосовно будь-яких форм агресії. Люди з більшою завзятістю підтримують програми, у розробці яких вони самі брали участь. Обраної лінії поведінки мають дотримуватися викладачі, батьки, молодь, державні чиновники і суспільство загалом. Варто наголосити на тому, що політика в навчальних закладах повинна виховати повагу до правил, надавати можливість змінити або виправити свою поведінку в кращу сторону, а не просто вимагати дотримання дисциплінарних правил. Такі дисциплінарні заходи, які принижують гідність особи, завдають їй моральної або тілесної шкоди - не запобігають, а в деяких випадках навіть провокують агресивну поведінку. Важливим є те, що неможливо переконати молодь у перевазі неагресивного вирішення конфліктів, якщо дорослі під приводом «дисципліни» використовують насильство [9]. Молодь, що порушує встановлені суспільством норми і правила, повинна мати справу з логічними наслідками своїх провин, а дисциплінарні заходи мають, у першу чергу, застосовуватися для того, щоб направити особистість на правильний шлях. Звичайно, в умовах теперішньої кризи суспільства ці нововведення можуть здаватися поки що утопією, але відхрещуватись від очевидної проблеми молоді є як мінімум аморально.

Отже, агресивність у психології - це природна реакція індивіда на перешкоди, що заважають досягненню життєво важливих потреб. Але розвиток агресивності індивіда залежить від батьківського виховання, норм та правил суспільства, соціуму, в якому зростає людина. Агресивність у соціології означає напружений стан у суспільстві, коли більшість населення знаходиться у стані оборонної агресії. Підвищений рівень агресивності у сучасній Україні є одним із показників деструктивних тенденцій у сфері суспільних відносин. Поведінка української молоді змінюється: викривлення духовних цінностей, підвищення недовіри один до одного, як наслідок нормою стала захисна агресивність та зростання соціальної дезорієнтації і дезадаптації індивіда. Всі вищенаведені факти невтішні. Наше суспільство хворе на агресію, нетерпимість, насильство і заражає цим нове покоління. Небезпека полягає в тому, що у наступних покоління ця хвороба може стати нормою, набуті масовості і перетворитися із соціальної патології в соціальну норму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавлев Д. Подростковая агрессивность - психологическая закономерность или социальный феномен? / Д. Журавлев // Народное образование, № 2(2003). - С.185-192.
2. Паренс Г. Агрессия наших детей / Г. Паренс. - М.: Форум, 1997. - 160 с.
3. Осницкий А.К. Психологический анализ агрессивных проявлений учащихся / А.К. Осницкий // Вопросы психологии, № 3 (1994). - С.61-68.
4. Губин Г.Д. Русская культура и феномен насилия / Г.Д. Губин // Вопросы философии. 1995. - № 5
5. Толстых В.И. Образ жизни: Понятия. Реальность. Проблемы / В.И. Толстых. - М.: Политиздат, 1975.
6. Среда и агрессивность // <http://www.otrok.ru/teach/agress/agress20.htm>
7. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.В. Змановская. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 288с.
8. Ролінський В.І. Агресивність на телеекрані та проблеми неповнолітніх // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць / В.І. Ролінський. — Київ-Житомир: Ви-во ЖДУ, 2004. - Кн.1. - 363с.
9. Предотвращение насилия и агрессии // http://fresh.unesco.ru/violence_prevention.html
10. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. - М.: Республ., 1994.
11. Бердяев Н. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого / Н. Бердяев. - М.: Фолио, 2003. - С. 299
12. Дроздов О.Ю., Скок М.А. Проблеми агресивної поведінки особистості: навчальний посібник / О.Ю. Дроздов, М.А. Скок. - Чернівці: ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2000. - 156 с.
13. Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. - Т. 2 / Т. Гоббс. - М.: Мысль, 1991. - С.94-95
14. http://ru.wikiquote.org/wiki/Джон_Локк
15. Локк Дж. Сочинения: В 3 т. - Т. 3 / Дж. Локк. - М.: Мысль, 1988. С. 270